

СЕКЦІЯ 2 МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ ОПЛАТИ ПРАЦІ ЯК АТРИБУТИВНОЇ ОЗНАКИ СОЦІАЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ ДЕРЖАВИ

SOCIAL-ECONOMIC ANALYSIS OF WAGES AS AN ATTRIBUTIVE INDICATION OF THE SOCIAL FUNCTION OF THE STATE

У статті проведено соціально-економічний аналіз оплати праці як одного з інструментів забезпечення виконання державою соціальної функції. Сформульовано сутність та основну мету соціальної функції держави. Розглянуто окремі питання, що стосуються проблематики співвідношення економічного зростання із величиною соціальних стандартів та соціальних гарантій. Акцентовано увагу на оплаті праці як визначальній соціальної категорії, що впливає на життєвий рівень населення. Проведено порівняльний аналіз оплати праці в Україні й інших країнах Європи, а також обґрунтовано необхідність формування бюджетної політики держави в напрямі стимулювання економіки та фінансового забезпечення соціально орієнтованих напрямів.

Ключові слова: соціальна функція, оплата праці, мінімальна заробітна плата, номінальна та реальна зарплата, бюджетна політика, економічний розвиток.

В статье проведен социально-экономический анализ оплаты труда как одного из инструментов обеспечения выполнения государством социальной функции. Сформулированы сущность и основное предназначение социальной функции государства. Рассмотрены отдельные вопросы относительно проблемы соотношения экономического роста с величиной социальных стандартов и социальных гарантий. Акцентировано внимание на оплате труда

как на определяющей социальной категории, которая влияет на жизненный уровень населения. Проведен сравнительный анализ оплаты труда в Украине и других странах Европы, а также обоснована необходимость формирования бюджетной политики государства в направлении стимулирования экономики и финансового обеспечения социально ориентированных направлений.

Ключевые слова: социальная функция, оплата труда, минимальная заработная плата, номинальная и реальная зарплата, бюджетная политика, экономическое развитие.

The article provides a socio-economic analysis of wages as one of the instruments for ensuring the social function of the state. The essence and main purpose of the social function of the state are formulated. Some issues concerning the relationship between economic growth and the monetary measure of social standards and social guarantees are considered. Attention is paid to the wages as a defining social category influence the standard of living of the population. A comparative analysis of wages in Ukraine and other European countries was carried out, and the necessity of forming the state budget policy in the direction of stimulating the economy development and financial provision of socially oriented areas was substantiated.

Key words: social function, wages, minimum wage, nominal and real wages, budget policy, economic development.

УДК 351.72:369.014.3

Венцель В.Т.

к. екон. наук,
докторант кафедри соціальної і
гуманітарної політики
Національна академія державного
управління при Президентіві України

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах перманентної суспільно-політичної нестабільності та трансформаційних економічних процесів важливою проблемою сучасної України є необхідність забезпечення соціальної стабільності і генерування достатнього обсягу фінансових ресурсів для належного виконання державою її основних функцій. У зв'язку із цим постає проблема балансування між необхідним обсягом соціальних послуг, які повинна надавати держава своїм громадянам, і обсягом бюджетних коштів, що можуть бути спрямовані на ці потреби. В Україні склалася ситуація, за якої обсяги задекларованих державних соціальних гарантій (у вигляді надання послуг з освіти, охорони здоров'я, фізичної культури і спорту, у галузі культурної діяльності, підтримки малозабезпечених та соціально

вразливих верств населення тощо) значно перевищують наявні фінансові ресурси, які державний апарат може сконцентрувати в бюджеті та соціальних фондах. Раціональна оптимізація соціальних витрат і узгодження їх із фінансовими можливостями державної скарбниці – головне стратегічне завдання України, виконання якого важливе не лише для суспільної стабільності, але й для національної безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика соціально-економічного розвитку та забезпечення достатнього життєвого рівня населення, питання стабільності та збалансованості державних фінансів, зокрема щодо забезпечення відповідності видатків соціального спрямування наявним обсягам грошових ресурсів, є вкрай актуальною, була та залишається однією з основних

тематик наукових досліджень. Спектр питань, пов'язаних із цими аспектами, розглядався багатьма відомими науковцями, серед яких А. Пігу, П. Самуельсон, Р. Солоу, Дж. Стігліц, М. Фрідман, С. Фішер, а також представники вітчизняної науки, як-от А. Гальчинський, В. Геєць, Т. Єфіменко, І. Луніна, В. Тропіна, С. Юрій, Д. Полозенко та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас трансформація місця та ролі держави в сучасних суспільних та економічних відносинах зумовлює необхідність у проведенні подальших глибоких досліджень цієї проблематики, удосконаленні наявних теоретико-практичних напрацювань, формуванні новітніх теоретичних розроблень та їх імплементації в практичну площину.

Мета статті – проведення дослідження проблематики співвідношення соціально-економічного розвитку з обсягом соціальних гарантій та величиною соціальних стандартів, які є інструментом забезпечення виконання державою соціальної функції.

Виклад основного матеріалу. Держава як інституційне та суспільно-політичне утворення на різних етапах свого еволюційного розвитку забезпечує виконання відповідних завдань, які мають суттєве значення для її існування. Головні напрями діяльності держави реалізуються у виконуваних нею функціях, в яких виявляється та конкретизується її сутність та соціальне призначення [1, с. 18]. Унаслідок цивілізаційних державотворчих процесів сформувалася одна з панівних концепцій сучасності – демократична, соціальна, правова держава, в якій на передній план виходить соціальна функція. Узагальнене розуміння соціальної функції держави може бути визначене як один із напрямів її діяльності, що полягає у створенні нею необхідних умов для забезпечення гідного життя людини незалежно від її соціального стану й участі в процесі формування національного доходу [1, с. 21]. Соціальна функція характеризується широким спектром напрямів, серед яких обов'язок держави щодо: забезпечення певного рівня матеріального добробуту громадян; гарантування доступу до освіти, медичної допомоги, сприяння культурному та фізичному розвитку; створення інфраструктури для нормальної життєдіяльності членів суспільства тощо. Зважаючи на це, основною метою розвитку соціальної сфери країни повинно бути зростання якості життя населення, що включає не тільки споживання матеріальних благ та послуг, але і задоволення духовних потреб, стан здоров'я, тривалість життя, морально-психологічний клімат [9, с. 30].

Конституцією України проголошено, що Україна – демократична, соціальна, правова держава, в якій людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю [8]. Зазначена норма репрезентує базовий принцип діяльності держави, що визначає напрям суспільного й економічного розвитку. У сучасних умовах найважливішим завданням для України є забезпечення достатнього життєвого рівня населення, зменшення фінансово-матеріальних диспропорцій між різними соціальними та професійними групами, підвищення якості всього спектра соціально орієнтованих послуг, що надаються громадянам. Однак доводиться констатувати, що основною проблемою України із часів проголошення незалежності залишається низький рівень життя більшості населення в поєднанні з надмірно високим майновим розшаруванням [10, с. 75].

Одне з важливих місць в економічній системі та в забезпеченні належного життєвого рівня населення належить оплаті праці. Низькі стандарти оплати праці та низький рівень кореляції між зарплатою та продуктивністю праці впливають на мотивацію трудових ресурсів і знижують їхню економічну та трудову активність. До цього варто додати наявність значного за обсягами сектора неформальної зайнятості, а також неефективну державну політику у сфері встановлення економічно обґрунтованих розмірів соціальних індикаторів, зокрема мінімальної заробітної плати. За оцінками експертів Міжнародного валютного фонду, середній показник розміру тіньової економіки України в період з 1991 р. по 2015 р. становить 44,8% від валового внутрішнього продукту (далі – ВВП), а в 2015 р. він становив 42,9% [16, с. 75]. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, рівень тіньової економіки у 2017 р. становив 31% від обсягу офіційного ВВП, а в I півріччі 2018 р. – 32% [5]. 2017 р. обсяг ВВП України становив 2 982,9 млрд грн [2], а за I півріччя 2018 р. – 1 507,8 млрд грн [3], тобто поза легальним економічним регулюванням у 2017 р. перебувало 924,7 млрд грн, а протягом I півріччя 2018 р. – 482,5 млрд грн. Частина нелегальної економічної активності припадає на тіньову зайнятість, яка 2017 р. обчислювалася показником у 3,7 млн осіб, які працювали без оформлення трудових відносин, що призвело до прямих втрат Пенсійного фонду в обсязі понад 30 млрд грн [6, с. 40], а також до значних втрат бюджетних доходів.

Одним із ключових показників, який визначально впливає на цілу низку соціальних та економічних процесів, є мінімальна заробітна

плата, тобто законодавчо встановлений мінімальний рівень оплати праці за виконану працівником місячну або годинну норму праці [13]. Суттєвою проблемою в Україні є те, що законодавче встановлення розміру мінімальної заробітної плати відбувається без об'єктивного аналізу та врахування фінансово-економічних умов, які мають бути підґрунтям для формування державної соціальної політики. Постійне зростання цін на енергетичні товари призводить до здорожчання всіх видів виготовлюваної в державі продукції, насамперед продовольчих та інших товарів щоденного попиту. Значна імпортозалежність вітчизняної економіки і домогосподарств у сукупності з низьким потенціалом експортоорієнтованих виробництв призводить до негативного торговельного балансу та перманентного знецінення національної валюти, що також стає причиною підвищення цін на товари і послуги. Ці та багато інших чинників призводять до надмірних інфляційних процесів, що нівелює всі спроби забезпечити суттєве покращення життєвого рівня населення. З іншого боку, підвищення мінімальної заробітної плати, яке не корелюється з відповідним приростом економіки, також є причиною інфляції. Навіть за постійного підвищення рівня мінімальної заробітної плати Україна залишається далеко позаду європейських країн за цим показником.

Іншою важливою проблемою є те, що підвищення заробітної плати здебільшого стосується працівників, які виконують некваліфіковану працю. Розрахунок заробітної плати для працівників бюджетної сфери здійснюється на

підставі тарифної системи оплати праці, базою величиною для якої, починаючи із 2017 р., визначено прожитковий мінімум для працездатних осіб на 1 січня календарного року [14]. З 1 січня 2018 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлено в розмірі 1 762 грн, а розмір мінімальної заробітної плати у 2018 р. встановлений на рівні 3 723 грн [11]. З 1 січня 2019 р. прожитковий мінімум для працездатних осіб встановлено в розмірі 1 921 грн, а розмір мінімальної заробітної плати на 2019 р. визначений на рівні 4 123 грн [12]. Тобто розмір прожиткового мінімуму, який визначає оплату праці в бюджетній сфері, становить 47% від розміру мінімальної заробітної плати, унаслідок чого порушується соціальна справедливість, яка проявляється в зрівнянні заробітної плати в бюджетній сфері без урахування кваліфікації працівників та складності виконуваної ними роботи. В умовах 2019 р. для працівника 12-го тарифного розряду встановлено оклад 4 073 грн (майже на рівні мінімальної зарплати), а для працівника найнижчого 1-го розряду – 1 921 грн. Однак обидва вони отримують однакову суму коштів, тому що законодавство вимагає здійснювати оплату праці в розмірі, не нижчому за розмір мінімальної заробітної плати. Для забезпечення диференціації зарплати залежно від характеру, компетентності, ступеня відповідальності роботи, а також підвищення мотивації працівників та забезпечення соціальної справедливості необхідно законодавчо закріпити норму щодо встановлення найнижчого посадового окладу на рівні мінімальної заробітної плати [7].

Таблиця 1

Розмір заробітної плати в окремих регіонах Європи (євро на місяць)

Країни	2016 рік	2017 рік	2018 рік
Україна	50,84	113,11	115,83
Болгарія	214,75	235,20	260,76
Чехія	364,90	419,90	468,87
Естонія	430,00	470,00	500,00
Хорватія	414,45	442,09	465,72
Латвія	370,00	380,00	430,00
Литва	380,00	380,00	400,00
Угорщина	350,09	412,66	418,47
Польща	417,02	473,27	480,20
Португалія	618,33	649,83	676,67
Румунія	276,34	318,52	407,45
Словенія	790,73	804,96	842,79
Словакія	405,00	435,00	480,00
Албанія	160,20	181,01	190,58
Сербія	230,14	253,10	282,51
Туреччина	513,72	442,89	380,16

Джерело: на підставі даних [17]

Розмір мінімальної заробітної плати безпосередньо впливає на обсяги та структуру видаткової частини державного та місцевих бюджетів, оскільки для формування фонду оплати праці бюджетних установ та організацій ця величина є одним із базових елементів. Для підприємницьких структур мінімальна заробітна плата є показником, який відображає економічну та соціальну політику держави, а також мікроекономічною категорією, що впливає на їхню поточну комерційну діяльність і на формування виробничої та фінансової стратегії.

Об'єктивну характеристику рівня оплати праці надає зіставлення показників номінальної та реальної зарплати. Номінальний показник відображає абсолютну величину коштів, яку отримує працівник за виконану ним роботу. Реальна заробітна плата дає можливість оцінити купівельну спроможність, тобто те, яку кількість товарів і послуг можна придбати за номінальну зарплату. Реальна зарплата відображає наявний дохід, скоригований на індекс споживчих цін. У сучасних умовах рівень і темпи зростання реальної заробітної плати залежать в основному від зростання продуктивності праці, технологічного розвитку, новітніх форм та методів організації процесу виробництва, виконання робіт чи надання послуг. Протягом останніх років показник зростання реальної заробітної плати в Україні значно нижчий від темпів збільшення номінального розміру, а у 2014 та 2015 рр. реальна зарплата зменшувалася.

Варто зазначити, що показник зростання реальної заробітної плати має орієнтовний і узагальнюючий характер, оскільки зазвичай

зростання цін вище від офіційного визначеного рівня. Це залежить від конкретної структури споживчого кошика кожного домогосподарства, який може значно відрізнитися від того переліку споживчих товарів, який враховується під час обрахунку індексу споживчих цін.

Проблема підвищення рівня заробітної плати та купівельної спроможності повинна вирішуватися в площині формування умов для прискорення темпів економічного розвитку України. Лише за умов розвитку сфер діяльності, що генерують додану вартість і сприяють легальній зайнятості населення, можливе зростання не лише мінімальної заробітної плати, але й загального рівня реальних доходів населення та підвищення якості життя. Водночас через механізми бюджетної політики необхідно здійснювати регулювання заробітної плати шляхом встановлення її оптимального розміру, який би відповідав можливостям економіки та забезпечував реальне зростання доходів населення.

Висновки. Бюджетна політика відіграє системоутворюючу і визначальну роль у процесах забезпечення реалізації державою соціальної функції. Сьогодні серед актуальних питань, які потребують перспективних досліджень і вирішення, можна виділити такі:

1. Необхідність розроблення і законодавчого встановлення системи соціальних стандартів та нормативів, зокрема: індикативних показників вартісного і натурального споживання продовольчих та побутових товарів, комунальних послуг, виробів медичного призначення, транспортних послуг, послуг культурно-освітнього характеру й інших життєво важливих товарів,

Таблиця 2

Темпи зростання /зниження номінальної та реальної заробітної плати

Періоди	Номінальна заробітна плата		Темпи зростання (зниження) реальної заробітної плати до попереднього року, %
	Середній розмір заробітної плати, грн.	Темпи зростання середньої заробітної плати до попереднього року, %	
2010 рік	2250	117,6	110,2
2011 рік	2648	117,7	108,7
2012 рік	3040	114,8	114,4
2013 рік	3282	107,9	108,2
2014 рік	3480	106,0	93,5
2015 рік	4195	120,5	79,8
2016 рік	5183	123,6	109,0
2017 рік	7104	137,1	119,1

Джерело: на підставі даних [4; 15]

робіт та послуг у регіональному розрізі для того, щоби максимально врахувати територіальні особливості соціально-економічного розвитку. Для цього необхідно сформувати деталізовану статистичну базу даних щодо всіх аспектів життєзабезпечення громадян, на підставі яких будуть проводитися відповідні розрахунки. Максимальна деталізація надасть можливість більш повно і об'єктивно розрахувати необхідні показники, стандарти і нормативи.

2. Розроблення стандартизованого механізму визначення мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму на основі і залежно від показників соціально-економічного розвитку. Узгодженість соціальних нормативів та результатів економічної діяльності і соціального розвитку сприятиме усуненню суб'єктивного впливу під час їх визначення та недопущенню розвитку надмірних інфляційних процесів.

3. Відновлення державного регулювання цін на життєво важливі товари і послуги. У сучасній економіці України ще не сформовані умови для запровадження вільного ціноутворення, коли ціни формуються на ринкових засадах шляхом врівноваження попиту і пропозиції. Тому актуальним і необхідним є здійснення державного регулювання цін для стримування інфляційних процесів, забезпечення соціально вразливим верствам доступу до товарів та послуг першої необхідності, захисту вітчизняного ринку від зовнішньої недобросовісної конкуренції, стримування формування неконтрольованих монопольних суб'єктів.

4. Формування стратегічних напрямів бюджетної політики, спрямованих на стимулювання економічної активності, усунення диспропорцій регіонального соціально-економічного розвитку, захисту соціально вразливих верств населення шляхом адресного надання необхідних видів допомоги. Сучасна система фінансування державою різного роду пільг та субсидій довела свою неефективність і не сприяє соціальному захисту всіх тих, хто його потребує, а в багатьох випадках відіграє роль дестимулюючого чинника і не мотивує громадян до трудової активності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістова І. Соціальна функція держави як визначальна категорія права соціального забезпечення України. Форум права. 2006. № 2. С. 18–21.
2. Валовий внутрішній продукт у 2017 р. // Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2003/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/arh_vvp_kv.html.

3. Валовий внутрішній продукт за 2018 р. // Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/vvp/vvp_kv/vvp_kv_u/vvpf_kv2018u.htm.

4. Динаміка середньомісячної заробітної плати за видами економічної діяльності у 2010–2017 рр. // Державна служба статистики України. 2018. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

5. Загальні тенденції тіньової економіки в Україні у I півріччі 2018 р. // Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. 2018. URL: <http://me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkononomiki>.

6. Звіт Пенсійного фонду України за 2017 р. // Пенсійний фонд України. 2018. URL: https://www.pfu.gov.ua/content/uploads/2018/04/block_03-149_budget-2017.pdf.

7. Ковязіна К. Щодо вдосконалення соціальних // Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/sots_standart-2ffd3.pdf.

8. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Законодавство України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

10. Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2005 р.: послання Президента України до Верховної Ради України, доповідь // Законодавство України. 2006. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0002100-06>.

11. Про Державний бюджет України на 2018 р.: Закон від 7 грудня 2017 р. № 2246 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.

12. Про Державний бюджет України на 2019 р.: Закон від 23 листопада 2018 р. № 2629 // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2629-viii>.

13. Про оплату праці: Закон України від 24 березня 1995 р. № 108/95; станом на 17 січня 2019 р. // Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80>.

14. Про оплату праці працівників на основі Єдиної тарифної сітки розрядів і коефіцієнтів з оплати праці працівників установ, закладів та організацій окремих галузей бюджетної сфери: постанова КМУ від 30 серпня 2002 р. № 1298; станом на 17 січня 2019 р. // Законодавство України. URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1298-2002-%D0%BF>.

15. Темпи зростання/зниження номінальної та реальної заробітної плати // Державна служба статистики України. 2018. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/gdn/tznr/tznr_u/tznr_u_bez.htm.

16. Shadow Economies Around the World: What did we learn over the last 20 years? / L. Medina, F. Schneider // International Monetary Fund. 2018. URL: <https://www.imf.org/en/publications/wp/issues/2018/01/25/shadow-economies-around-the-world-what-did-we-learn-over-the-last-20-years-45583>.

17. Monthly minimum wages // Eurostat. 2018. URL: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=earn_mw_cur&lang=en (дата звернення: 17.01.2018; дані станом на 06.09.2018).